

TÜRK KÜLTÜRÜ

Yayın Ta.: Kasım/1962

Yayınlayan:

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ
ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ

Kuruluş Ta.: Ekim 1961

İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. Şükrü ELÇİN

Yazı İşleri Müdürü

**Prof. Dr. Ahmet B.
ERCİLASUN**

Fiyatı: 2500.— TL.

Yıllık Abonesi

(1991 yılı için)

—İndirimsiz 30.000— TL.

—İndirimli 24.000— TL.

Yurtdışı:

— \$ 25.—

— DM. 40.—

Abone bedeli, 171.379

numaralı posta çeki

hesabına yatırılabilir,

Ödemeli gönderilmez.

Dergiye gönderilen yazılar basılsın, basılmasın iade edilmez. Dergideki yazılar kaynak gösterilerek alınabilir. Makalelerdeki fikirler imza sahiplerine aittir.

İdare ve yazışma adresi:

BAHÇELİEVLER

SONDURAK,

17. SOKAK, NU. 38

06490 ANKARA

Tel: 213 41 35

Tel: 213 31 00

Dizilip Basıldığı yer:

Ankara Üniversitesi Basımevi

Beşevler/Ankara

Tel: 213 31 00

İÇİNDEKİLER

Türk İstiklâl Marşının Doğuşu	
Yrd. Doç. Dr. Halim Serarslan	129
Grek Seyyahı Priskov (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları	
Ali Ahmetbeyoğlu	137
Yahya Kemal Üzerine	
Muhtar Tevfikoğlu	141
Gagauz Türkleri	
Enver Mağmut	147
Yaralı Kuş (Şiir)	
Nesrin Erbil	155
Bozlaklarda At	
Nerin Köse	157
Türk Yayın Hayatında Sıratımüstakim ve Sebülürreşad Mecmualarının Yeri	
Abdullah Ceyhan	161
Sultan Divânı'nın Şairliği	
Nail Tan	166
Kıbrıs Vakıflarının Bugünkü Durumu ve Vakıflar İdaresinin Fonksiyonları	
Ayer Barış	172
BİBLİYOGRAFYA:	
Yılmaz Öztuna, Abdülkaadir Merâî, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, Ank., 1988, 91 s.	
Doç. Dr. Süleyman Tülücü	183
Mehmet Bilgin, Sürmene Tarihi, İstanbul 1990, 461 s.	
Doç. Dr. Haşim Karpuz	185
Türk Dillerinin Tarihi ve Dialektoligiyası Proplemleri (Elmi Eserlerin Mövzü Mecmuesi), Azerbaycan Devlet Üniversitesi Bakü, 1986, 94 s.	
Bilgehan Atsız Gökdağ	187
Muhammet Salih, Şeybâniynâme, Taşken 1989, 336 s.	
Yrd. Doç. Dr. Yakup Karasoy	189

Sayın Okuyucularımızın Enstitümüze gönderdikleri istek yazılarında adresleri ile birlikte posta kod numaralarını da

BOZLAKLARDA AT

Nerin KÖSE

Türk Halk Edebiyatında çok önemli bir motif olan "At"ın Bozlaklardaki yerini incelemeye geçmeden önce, anlatma esasına dayalı türlerin tarihi gelişim seyri içindeki durumunu hatırlatmak faydalı olacaktır. Çünkü eski Türklerde at, ekonomik ve kültürel hayatın merkezini teşkil etmekteydi.

Türk hakanlarının hükmettikleri boyutları memnun etmek, sürülerini çoğaltmak, ancak atlarla yapacakları akınlar sayesinde mümkün olabilmıştır. Bu sebeple at "Türk'ün kanadı" olarak değerlendirilmiş; yüzyıllar boyunca Türk adı ile birlikte anılmıştır. O kadar ki Orta Asya Türkçesinde savaşa gitmeye "atlanmak" adı verilmiştir. Bir başka ifadeyle Türk vezinlerinin ve şekillerinin atların yürüyüşüne uygun olduğunu, hatta bu vezin ve şekillerinin atların yürüyüşünden doğmuş olabileceğini düşünen; aşiretleri, boyları birleştirerek bütün dünyaya hakim olmayı ülkü edinen Türkler için at, vazgeçilmez bir unsur olmuştur.

Kısacası asırlarca adına "Atlı-Göçebe Medeniyeti" dediğimiz bu yaşayış tarzına adını veren at, Türkler için hayatî önem taşımıştır. Zaten Türkler'in göçebe bir hayat sürmesine sebep, besledikleri at sürüleridir. Denilebilir ki at Türkler için sadece bir binit ve geçim kaynağı değil; edebiyat, sanat, gelenek ve göreneklerinin teşekkülünde temel kültür unsurlarından biri olmuştur(1).

(1) "Bu hususta geniş bilgi için bkz."

Mehmet Kaplan, "Dede Korkut Kitabında Hayvanlar" (Makale) Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar, Ahmed Sait Mat. İst. 1975, s. 56.

Hayri Başbuğ, "Aşiretlerimizde At Kültürü" Türk Dünyası Araştırmaları İst. 1986 s. 2-3.

Faruk Sümer, "Türklerde Atçılık ve Binicilik" Türk Dünyası Araştırmaları, 1983 s. 1-2.

Nihat Sami Banarlı, "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi" Milli Eğt. Basımevi İst. 1971 c. 1, s. 34, 53.

Mehmet Kaplan, "Tip Tahlilleri" Dergâh yayınları İst. 1985, s. 13-16.

Türk destanlarında at, yaşayış tarzını belirleyen bir unsur olmasının yanısıra sahibine öğüt veren, güç durumlarda ona yardımcı olan ve tabiat üstü nitelikleri haiz bir varlıktır. Kazan'ın Konur At'ı, 3 günlük yolu 3 saatte alır; Er Töştük'ün Çal Kuyruk At'ı yerin dibine inerek 7 gün yaşar(2).

Masallarda ise at bazan masal kahramanının binitisi; ekseriyetle de 40 gün sulanan tarlada koştukça toz çıkaran, sahibini göz açıp kapayana kadar gideceği yere ulaştıran, ona 7 deniz ötesindeki adalardan kısrakların getirilmesi için akıl veren olağanüstü bir motif halinde, yani destandaki özelliği ile karşımıza çıkmaktadır.

Halk hikâyelerine gelince... Kimi zaman Köroğlu'nun emrindeki 700 kişinin veya hikâyeye kahramanının ulaşım vasıtası; kimi zaman ise aşıkların birbirine kavuşması için onlara yol gösteren bir varlıktır. Bazan da Köroğlu'nun elinden yeşil, koyu ve sarı renkli 3 köpükten içip, ölümsüzlüğe kavuşan yâr-i vefakârı Kır At olarak karşımıza çıkar(4).

Genellikle bir tek türküye dayanan; ölüm, sevdiğine kavuşamama, kaza, intihar veya aşiret kavgaları gibi acıklı bir olayı anlatan(5) bozlakları incelediğimizde oldukça değişik durumlarla karşı karşıya kaldığımızı görmekteyiz.

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki at, daha çok Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden derlenen, ekseriyetle 18. yüzyılda devleti uğraştıran(6) aşiretlerin hayatını konu edinen bozlaklarda görülmektedir. Zira Oğuzlar gibi yazı yaylada, kışı kışlakta geçiren aşiretler için at, herşeydir. Bu sebeple ata binecek çağa gelene kadar çocuklara 4-5 yaşından itibaren at sevgisi aşılanmaya başlanır(7).

(2) **Pertev Naili Boratav**, "100 Soruda Türk Halk Edebiyatı" Gerçek yayınevi, göl mat. s. 88. **Orhan Şaik Gökyay**, "Dede Korkut Hikâyeleri" Dergâh yayınları, Emek matbaacılık İst. 1985, s. 45.

M. Kaplan. "Tip " s. 98.

(3) **P.N. Boratav**, "Az Gittik Uz Gittik" Bilgi basım ve yayınevi S. 14, 82, 23, 88 no'lu masallar.

(4) **P.N. Boratav**, "Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği" Milli Eğt. Basımevi Ankara 1946, s. 252, 250, 251.

Fevzi Gergen, "Sürmeli Bey ve Dilber Senem" Dizer konca Matb. İst. 1970 s. 18.

(5) **P.N. Boratav**, "Halk Hikâyeleri . . ." s. 132-134, 137.

Nerin Köse, "Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikâyeler" Basılmamış yüksek lisans tezi İzmir 1989, s. 139-140.

(6) **Yücel Özkaya**, "18. yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı" Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser Dizisi, Asımlar Mat. Ankara 1985, s. 13.

(7) **H. Başbuğ**, a.g.e. s. 6.

İşte böyle Kozanoğulları gibi aşiretlerin devletin o bölgedeki temsilcileri ile veya birbirleriyle giriştikleri mücadeleleri anlatan hikâyelerden sadece birkaçtanesinde at, destanlardakine benzer şekilde olağanüstü özelliklere sahip ve kahraman bir varlıktır. Hain bir eşkiya olan Dersimli kürdü ele geçirmek isterken vurulan jandarma Mehmet'in Kır At'ı, uçan kuştan bile hızlıdır.

1785 yılında 39 Arap oymağı ile Türkmenlere saldıran Bin Saitler'in reisi Fahhal'ın Aneze'ye sürüldüğü kavgada, Türkmen beyi Mehmet Bey'in atının nal'izleri savaş alanında kalır. Sadece aşiret hayatını değil eşkiyaların gerek halkla gerekse devletle olan münasebetlerini konu edinen bozlaklarda at, vaka kahramanının ayrılmaz bir parçasıdır: Yaptığı soygunlarla kervancıların korkulu rüyası haline gelen ve emrindeki 40 atlıya hükmeden Elbeylioğlu'nun hayatı, at üstünde geçer. Kozan'ın en büyük hanedanlarından birine mensup olan, hükümetin bir türlü yakalayamadığı büyük eşkiya Cinyusufoğlu, Zahiroğlu'na inanıp esir edilip. Son istediği sorulduğunda "atının getirilmesini, ona son defa binip, bir türkü söyleyeceğini" belirtir.

Bunlardan başka özellikle Güney bölgelerimizden derlenen ve birçoğu aşıkların hayatını anlatan aşk hikâyelerinde at, kahramanın eli-ayağı durumunda olup, hep yanındadır: Ayıntaplı İsmail ilk görüşte aşık olduğu, ancak evli olan sevgilisini atının terkisine alarak, kendi memleketine götürür. Adıgeçen hikâyede kahraman, Kırşehir taraflarında görüp sevdiği Sultan Kız'la atının kuyruğuna gök boncuk bağlayarak nişanlanırlar. Dadaloğlu, çeşme başında görünce aşık olduğu Kral Kız'ını, onun "babasının ve erkek kardeşlerinin çok zalim olduklarını" söylemesine rağmen atına alır, sılasına döner.

Bahsi geçen bölgelerden derlenen gerek aşiret hayatına, gerekse eşkiya ve aşk hikâyelerine ait olan bozlaklarda atın destanlarla masal ve hikâyelerin birçoğunda olduğu gibi Hızır misali yetişerek, kahramanı bulunduğu zor durumdan kurtardığı da olmaktadır: Amca çocukları olan ve birbirlerine sevdalanan iki gencin (Türküye göre biri Dadaloğlu'dur) birlikte ormana saklandıklarını duyan akrabaları, onların etrafını sararlar. Bu güç durumdan kurtulmalarının mümkün olmayacağını düşünen aşıklar karşılıklı mani söyledikleri sırada çıkagelen Kır At'a atlayıp gözden kaybolurlar.

Bu tür hikâyelerde at, Dede Korkut'taki gibi hikâye kahramanır her şeyidir: Savaşa onunla gider, Bağdat'a giren Genç Osman'ın altın Kır At'ı vardır(8). Kürt aşiretleriyle Türkmenler arasında çıkan savaş her iki tarafın yiğitleri, elleri kılıçlı atlılardır(9). Üzüntüsünü onunla paylaşır: Firuz Bey'in oğlu Mehmet Bey, gerdek gecesi eşini kazara vurduktan sonra, yanına sadece atını alır ve Colab'ı terkeder. Bazan da gealayını sahibine götürme vazifesini yüklenir: Muvali Şeyhi, Firuz Bey oğluna gelin olarak sunduğu kızını, 40 atlı refakatinde yola çıkarır.

Diğkati çeken bir başka nokta da, destanlarda gördüğümüz kahrama öğüt veren, belli bir ada ve olağanüstü özelliklere sahip atların "bir-ik hariç" bozlaklarda görülmemesidir: Kazan'ın Konur At'ı, Manaz Ak Boz'u, Beyrek'in Bengi Boz'un benzer yiğit atlara rastlanmaz. Bir hikâyede adı geçen Kır At zor anlarda kahramanın yardımına koşan çok hızlı giden(10) özellikle karşımıza çıkmakta ise de bunlar, yok denecek kadar azdır. Türkülerde adı geçen "Kır At'lar" "Arap At'lar", "Al At'lar" ve "Küheylan" lar(11) destanlardakilerin aksine günlük hayatta her rastlayabileceğimiz türden, normal vasıfta atlardır. Çünkü destanlarda olağanüstülüklerde dolu vaka yerini, aşiret hayatındaki gerçek olayla bırakmıştır(12).

Aşiret hayatının söz konusu olmadığı Bodrum, Marmaris, v.b. yörelerinden derlenen bozlaklarda ise at, yok denecek kadar azdır. Bu hikâyelerde aşiret kavgalarının, eşkiya hikâyelerinin yerini kaza, ihanet, iftihar, intihar, geçimsizlik gibi değişik ama gene gerçek olaylar almıştır. başka ifadeyle "At"ın pek gerekli olmadığı bir yaşayış tarzı, konar-göçer bir hayatla yer değişmiştir.

Çağlar boyunca çeşitli olağanüstülüklerle techiz edilmiş olan at, destanlardan günümüze gelinceye kadar bu vasfını yavaş yavaş yitirmiş, kendi gerçek ölçüleriyle karşımıza çıkmaya başlamıştır. Denilebilir ki, gerçek hüviyetini bozlaklarda bulmuştur.

- (8) **Ali Rıza Yalçın**, "Cenubta Türkmen Oymakları" Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli basımevi Ank. 1971, c. 2, s. 181-187, 261-263, 87-89, 94-95, 197-199, 1984, -74, 66-68.
- (9) **Muharrem Ergin**, "Dede Korkut Kitabı" Boğaziçi Basım ve Yayınevi İst. 1986, s.
- (10) **A.R. Yalçın**, a.g.c. s. 17, 89-90, 92-94, 66-68.
- (11) **N. Köse**, a.g. t.-2-35-42-48-45, 5, 54, 40, 38 no'lu metinler.
- (12) **P.N. Boratav**, "Halk Hikâyeleri" 133-134.